

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Dom får nog vänta ett tag

Om gymnasieelevers förmåga att skilja mellan *de* och *dem* samt deras inställning till en dom-reform.

Per Gårdekil

Ämneslärarprogrammet

Examensarbete: 15 hp
Kurs: LGSV1A
Nivå: Avancerad nivå
Termin/år: VT/2017
Handledare: Peter Andersson
Examinator: Benjamin Lyngfelt
Kod: VT17-1150-012-LGSV1A

Nyckelord: *Personliga pronomen, dom-reform*

Abstract

Hösten 2016 höjdes åter röster för att införa en *dom-reform*, d.v.s. att slopa skriftspråkets *de* och *dem* till förmån för det talspråkliga *dom*. Debatten om *de*, *dem* och *dom* tycks ha evigt liv. Ett argument som ofta återkommer i debatten är att det är alldeles för svårt för dagens ungdomar att lära sig skillnaden mellan subjekt och objekt.

Syftet med föreliggande undersökning var att ta reda på hur väl gymnasieelever behärskar skriftspråkets *de* och *dem*, om elever på olika gymnasieprogram skiljer sig åt, om elevernas förmåga har försämrats sedan tidigare undersökningar, samt huruvida det finns någon opinion för en *dom-reform* hos eleverna själva. För att undersöka detta användes en diktamen och en enkät. De 131 elever som ingick i undersökningen fick skriva ned en text som lästes upp med uttalet *dom*. Deras uppgift var att välja mellan *de* eller *dem* vid varje förekomst av *dom*.

Överlag visade sig elevernas förmåga vara ganska god. Mer än hälften av eleverna visade sig behärska *de* och *dem* väl och gjorde rätt i åtminstone nio fall av tio. Ingen tydlig skillnad mellan gymnasieprogrammen (samtliga högskoleförberedande) upptäcktes. Vad gäller elevernas inställning till ordet *dom* är majoriteten av dem negativt inställda till ordet och föredrar de traditionella pronomenen. De mest konservativa var eleverna på naturvetenskapliga programmet.

Elevernas inställning till *dom* verkar inte höra ihop med hur svårt de tycker det är att skilja mellan formerna *de* och *dem*, utan snarare vilken status de tillmäter den skriftspråkliga normen.

Innehåll

1 Inledning.....	1
1.1 Syfte och frågeställning.....	1
2 Bakgrund.....	2
2.1 Historisk överblick.....	2
2.1.1 Historia om <i>de</i> , <i>dem</i> och <i>dom</i> i svenskan.....	2
2.1.2 Debatten under 1900-talet.....	3
2.1.3 Debatten under 2000-talet.....	4
2.2 Argument för och emot <i>dom</i>	6
2.2.1 Dialektargumentet.....	6
2.2.2 Tydlighetsargumentet.....	7
2.2.3 Prestigeargumentet.....	7
2.2.4 Inlärningsargumentet.....	8
2.2.5 Skriftbilsargumentet.....	8
2.2.6 Nordiska samhörighetsargumentet.....	8
2.3 Forskning om kunskaper om och attityder till <i>de</i> , <i>dem</i> och <i>dom</i> hos ungdomar.....	8
2.3.1 Förmåga att använda <i>de</i> och <i>dem</i>	8
2.3.1.1 Undersökningar före år 2000.....	8
2.3.1.2 Undersökningar efter år 2000.....	11
2.3.2 Attityder till <i>dom</i>	14
3 Material och metod.....	15
3.1 Utformning av diktamen.....	15
3.2 Utformning av enkät.....	16
3.3 Urval.....	16
4 Resultat.....	17
4.1 Diktamen.....	17
4.1.1 Hur väl presterade eleverna?.....	17

4.1.2 De vanligaste felen.....	20
4.1.2.1 Andra var ute för att plundra... (Lucka 15 och 16).....	20
4.1.2.2 Många var de städer och borgar... (Lucka 18).....	21
4.1.3 <i>De</i> eller <i>dem</i> i som-satser.....	21
4.1.4 Det här med <i>det</i>	21
4.2 Enkät.....	21
4.2.1 Svaren på de fem frågorna.....	22
4.2.2 Svaren i relation till argumenten för och emot <i>dom</i>	24
4.2.3 Eleverna säger sitt.....	25
5 Diskussion och slutsats.....	27
6 Didaktiska implikationer.....	30
Litteratur.....	32
Bilagor.....

1 Inledning

Hösten 2016 blossade den ständigt återkommande och aktuella debatten om *de* och *dem* åter upp sedan gymnasieläraren Birkebo (2016) publicerat en artikel i Svenska Dagbladet den 22 oktober. I artikeln föreslår han att det i Sverige borde genomföras en *dom-reform*. Detta är långt ifrån första gången en sådan reform föreslås, men det är ingalunda okontroversiellt, vilket den påföljande debatten och medieuppståndelsen vittnar om. I SVT:s Aktuellt (Johansson, 2016) den 24 oktober ägnades språkfrågan hela 9 minuter och flera debattörer gick i SvD:s språkspalt i polemik med Birkebo.

I talspråket dominerar enhetsformen *dom* som den enda formen av skriftspråkets *de* och *dem* hos de allra flesta talare. Det kan därför tyckas naturligt att *de* och *dem* fasas ut ur skriftspråket. Många frågar sig varför man så envist håller fast vid dessa förlegade pronomen i stället för att skriva som de flesta av oss talar.

I skolan brottas lärare med att lära ut skriftspråkliga normer som inte längre har en motsvarighet i talspråket. Hur står det till med elevernas kunskaper och är tiden mogen för en reform?

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna undersökning är att ta reda på hur väl gymnasieelever behärskar pronomenen *de* och *dem* samt den bestämda artikeln *de* i skrift och huruvida det finns någon opinion för en så kallad *dom-reform* hos eleverna.

Ett annat av undersökningens mål är att producera färsk data för 2017. Den senast insamlade empirin av det här slaget kommer från 2007 och 2008. Det är därför på tiden att nya data insamlas för att kunna göra en jämförelse över tid. Resultatet av undersökningen är tänkt att bygga på tidigare undersökningars resultat. Tidigare undersökningar har riktat in sig enbart på ålder och kön. Här kommer även gymnasieprogram tas med i analysen.

Uppsatsen söker i möjligaste mån besvara följande frågor:

- Hur väl behärskar eleverna *de* och *dem* i skrift?
- Har elevernas resultat förändrat sig jämfört med tidigare undersökningar?
- Skiljer sig förmågan att använda *de* och *dem* åt mellan gymnasieprogram, kön och ålder?

- Finns det någon opinion för en *dom*-reform?
- Har flickor och pojkar olika attityder till ordet *dom*?

Det kan också vara lämpligt att diskutera vad det innebär att behärska *de/dem*. Var går gränsen mellan att behärska och inte behärska? Att behärska får anses vara att i en övervägande majoritet av fallen göra korrekt bruk av *de/dem*. Att säga exakt var gränsen går låter sig näppeligen göra, men såsom övervägande majoritet bör räknas att ha åtminstone 90% rätt. En annan faktor att ta med i beräkningen är hur ofta skribenten ändrar ett nedskrivet *de/dem*. Om man ofta ändrar från ett fel till ett rätt, tyder det på praktisk osäkerhet, men teoretiskt kunnande. Skribenten har förmodligen lärt sig någon fungerande regel, men har inte internaliserat den i skrivögonblicket.

2 Bakgrund

I detta kapitel redogörs för den historiska bakgrunden till *de*, *dem* och *dom*, hur debatten om *de-dem-dom* har sett ut under 1900- och 2000-talen, argument för och emot *dom*, vilka rekommendationer som finns när det gäller skriftspråket samt tidigare forskningsresultat.

2.1 Historisk överblick

Först ges en kort presentation av *de*, *dem* och *dom* genom tiderna och vilka riktlinjer dagens skribenter har att förhålla sig till. Därefter görs några nedslag i debatten runt *de*, *dem* och *dom* under 1900-talet och 2000-talet.

2.1.1 Historia om *de*, *dem* och *dom* i svenskan

Klassisk fornsvenska (1225–1375-tal) utmärks av en stor formrikiedom, precis som sin föregångare fornöstnordiska. I likhet med substantiv och adjektiv böjdes pronomen efter fyra kasus: nominativ, genitiv, dativ och ackusativ. I tredje person pluralis fanns separata pronomen i nominativ och ackusativ för maskulinum, femininum och neutrum. Det maskulina *þēr* ligger till grund för dagens *de*.

För att illustrera denna formrikiedom återges böjningsparadigmet för pronomen i tredje person plural i fornsvenskan nedan.

	Maskulinum	Femininum	Neutrum
Nominativ	þē(r)	þā(r)	þōn, þē
Genitiv	þēra	þēra	þēra
Dativ	þēm, þæm, þom, þøm	þēm, þæm, þom, þøm	þēm, þæm, þom, þøm
Akusativ	þā	þā(r)	þōn, þē

Under yngre fornsvensk tid (1375-1526) tränger dativformen ut akkusativformen för många pronomen. *Pa*, *þøn* och *þe* ersätts av dativen *them* (Bergman, 1970, s. 78). Likaså försvinner *þar* och *þøn* i nominativ och ersätts av *the*. *Pera* blir *thera* och skall så småningom få ett -s för att ännu tydligare markera ägandeform. *The*, *them* och *theras* lever kvar i skriftspråket långt efter det att *th* börjat uttalas som *d*. Från 1600-talet under äldre nysvensk tid (1526-1732) finns belägg för stavningarna *de* och *di*, men inte *dom* (som trots det kan ha varit en självklar del av vardagsspråket), hos bl.a. Agneta Horn och Samuel Columbus (s. 102). Under 1700-talet används ännu stavningarna med *th* i t.ex. lagtexter, men i tidskriften *Then Swänska Argus*, första gången utgiven 1732 av Olof von Dalin, introduceras en modernare svenska med stavningarna *de*, *dem* och *deras* i stället för *the*, *them* och *theras*. I sydsvenska mål, götamål och mellansvenska mål brukade göras skillnad mellan *di* och *dom* långt in på 1900-talet, medan *dom* dominerade även i subjektsposition i Norrland (s. 224). Bruket av *dom* i subjektsposition spred sig så småningom till talspråket i Stockholm från Norrland under 1800-talet (s. 161) och därifrån till resten av Sverige under 1900-talet.

Vilka riktlinjer finns det då att förhålla sig till när det gäller *de-dem-dom* i dag? I Språkriktighetsboken (2005), utgiven av Svenska språknämnden, rekommenderas fortfarande *de* och *dem* (s. 210). *Dom* uppfattas fortfarande som talspråkligt (s. 211). För dem som är osäkra rekommenderar de att jämföra med *vi* och *oss* eller engelskans *they* och *them*. För den bestämda artikeln gäller endast *de*, medan man i objektsposition och efter preposition kan ha antingen *de* eller *dem* i så kallade *som-satser*, t.ex. ”Det får stora konsekvenser för de/dem som drabbas” (ibid.). I subjektsposition tillåts bara *de*: ”De som anställts har fått jobben på professionella grunder” (ibid.).

2.1.2 Debatten under 1900-talet.

I början av 60-talet ansåg Bergman att *de* och *dem* hade en självklar ställning i det svenska skriftspråket (Hallencreutz, 1980, s. 85). Frågan om *di* och *dom* rörde enligt honom främst det talade språket, eftersom *dom* bara förekommer i ”lättare stilarter” och i återgivande av

talspråk. Enligt en artikel i *Språkvård* några år efter Bergmans diskussionsinlägg hör frågan om talspråkliga former i skrift (inte minst *dom*) till ”det förråd av frågor som från olika håll ideligen ställs till Institutet för svensk språkvård” (citrat genom Hallencreutz, 1980, s. 85).

1971 skev Molde i *Språkvård* att *dom* för *de* och *dem* i skrift blivit vanligare genom åren men fortfarande får anses vara relativt ovanlig. Hans inställning var att skolan skulle lära ut ett språk som överensstämmer med den gängse språkformen utanför skolan, men att inläringen skulle kunna ske successivt. Hans argument mot talspråkliga former som *dom*, *mej*, *nån* och *sån* var att de binder läsaren vid ett visst uttal (Hallencreutz, 1980, s. 86).

Läraren Uthorn frågar sig i en artikel i *Svenskläraryrskrift 1970* om ordet *de* är på väg att försvinna och befarar att *dom* så småningom kommer att leta sig in i skriften. Han radar också upp ett antal argument mot *dom*: det är längre än *de*, kan förväxlas med homografer, samhörigheten med genitivformen *deras* försvagas och närheten till grannspråken minskar (Hallencreutz, 1980, s. 86).

Pilström, också lärare, hävdade att svenska folket aldrig kommer att lära sig *de* och *dem* så länge de uttalas *di* och *dom*. Han ansåg att *dom* ”företräder ett enklare och funktionellare grammatiskt system” (citrat genom Hallencreutz, 1980, s. 87). Pilström avrådde, i egenskap av svensklärare, sina kollegor att rätta eleverns *dom* ifall bruket var konsekvent. Samtidigt tyckte han att eleverna skulle få ”stifta bekantskap” med *de* och *dem* i grundskolan.

En som samtidigt som Pilström förespråkade en *dom*-reform var Ellegård, som menade att tiden var mogen för en ny språkreform (s. 84). Enligt honom var de bakomliggande grammatiska reglerna alldeles för komplicerade för gemene man. För de flesta var *dom* den naturliga formen.

Debatten har handlat mycket om hur svårt det är att skilja mellan *de* och *dem*, men också om språkets tydlighet, den nordiska språkgemenskapen och dialekternas uttal. Dessa argument känns också igen i dagens debatt.

2.1.3 Debatten under 2000-talet

Språkprofessorn Josephson (2010) föreslår i Svenska Dagbladet en medelväg mellan att behålla *de* och *dem* eller ersätta dem med *dom*. I stället för *dom* kan vi skriva enbart *de*, eftersom *de* är fem till tio gånger vanligare än *dem*. Det skulle alltså bli korrekt i de flesta fall

och göra mindre åverkan på skriftbilden än införandet av *dom*. Ändock sticker det i ögonen på dem som behärskar *de-dem*-systemet i de fall det blir ”fel”.

Hösten 2016 gick debatten återigen varm om huruvida *de* och *dem* bör slopas eller bevaras. För gymnasieläraren Birkebo (2016) känns det som ett förlorat slag att försöka upprätthålla skillnaden mellan *de* och *dem*. Han menar att en reform är oundviklig och borde ske förr snarare än senare. Det gäller inte längre att bara skilja mellan subjekts- och objektsform. Den bestämda artikeln *de*, som ju också uttalas *dom*, skrivs ofta som *dem*.

För Birkebo handlar det dock inte bara om *de* och *dem*, utan också om *det*. Ett nytt fenomen är att skribenter skriver *det* i stället för *de* och vice versa. Birkebo belyser detta med exemplen ”de är kul” och ”det har blivit indoktrinerade”. Språkförvirringen är alltså mer långtgående än förut. Birkebo anser därför att det, som vid avskaffandet av verbens pluralformer, är dags att handla pragmatiskt och ersätta *de* och *dem* med en superform, i det här fallet *dom*. Han tycker att man bör se till hur språket används och ”inte göra det svårare i onödan för så många som möjligt att kunna uttrycka sig enkelt och begripligt” (ibid.).

Genom att helt och hållet göra sig av med *de* och *dem*, försvinner också problematiken med *de* och *det*. Eftersom *de* inte längre finns (i Birkebos reformförslag), blir det omöjligt att skriva ”de är kul” och ”det har blivit indoktrinerade”. Man skulle alltså skriva *dom* när det uttalas *dom*, och *det* när det uttalas *de/det/dä/dät* o.s.v.

Svaren på Birkebos debattartikel, som diskuterades flitigt både på Svenska Dagbladets debattsidor och i sociala medier, lät inte vänta på sig. Redan samma dag publicerade Alestig (2016) en intervju med lingvistikdocenten Melin. Enligt Melin är det rimligt att anta att Facebook och andra skriftliga kommunikationsmedel är orsaken till svårigheterna för unga personer att skilja på *de* och *dem*. I dessa medier dominerar det skrivna talspråket och när man väl har vant sig vid det, hämmas utvecklingen av ett korrekt skriftspråk. Att det skulle vara för svårt för skolelever att lära sig skillnaden håller han inte alls med om och kallar sådant prat ”dumheter”. Det handlar enligt Melin inte om *förmågan* att lära, utan om *viljan*.

Melin poängterar dock den statusskillnad som finns mellan *dom* och *dem*. När skoleleverna blir vuxna kommer de snabbt att märka att det finns en tydlig skillnad i prestige mellan dem. Trots att överlevnadschansen för *dem* dömdes ut för över fyrtio år sedan, lever det ännu kvar. Att ordet ändå håller sig kvar tillskrivs av Melin den prestige ett korrekt bruk av *de* och *dem* medför.

Andersson (2016) kommenterade debatten med en artikel i Göteborgs-Posten. Han menar att om någon reform skall komma till stånd, är det inte lärarna och eleverna som skall ta första steget, utan journalister och författare. Så länge den skriftspråkliga normen i samhället är att man skriver *de* och *dem* är det lärarnas skyldighet att lära ut den till eleverna. Om skolan driver på språkförändringen riskerar elever att komma ut på arbetsmarknaden med ett språk som inte når upp till de krav som ställs på dem i offentliga sammanhang.

2.2 Argument för och emot *dom*

Det har i debatten funnits ett antal olika argument för och emot införandet av *dom* som skriftspråklig norm för subjeks- och objektsformen av det personliga pronomenet i tredje person pluralis samt bestämd artikel i pluralis. Nedan redogörs för och summeras några av dem.

2.2.1 Dialektargumentet

Som argument för upprätthållandet av distinktionen mellan subjeks- och objektsform i svenskt skriftspråk anförs ofta att det i vissa dialekter, främst finlandssvenska och diverse sydsvenska dialekter, fortfarande görs skillnad mellan *de* och *dem*. I sydsvenska dialekter skall dessa uttalas som /di/ och /dåm/ och i finlandssvenska som /di/ och /dem/.

Leinonen (2015), språkforskare vid Åbo universitet, har undersökt svenskt talspråk i Finland och kommit fram till att *di-dem*-distinktionen inte längre är så utbredd som många vill göra gällande. I södra Finland (Åland, Åboland och Nyland) är /dåm/ det vanligaste uttalet, även som subjekt (s. 148). I österbottniska dialekter förekommer dock /di/ som subjeksform.

Leinonen undersökte variationen mellan uttalen /di/, /dem/ och /dåm/ i regionhuvudstäderna Helsingfors, Åbo, Mariehamn och Vasa för att ta reda på om /dåm/ blivit den vanligaste talspråksvarianten (s. 151), vilket förutspåddes på 50-talet (s. 150). I undersökningen deltog en äldre och en yngre grupp informanter.

I Mariehamn var /dåm/ nästan allena rådande, utom för en mycket liten andel yngre talare som använde det skriftspråksnära uttalet /de/ (s. 157). I Åbo, Helsingfors och Vasa märks en kraftig ökning av /dåm/ hos yngre talare. Majoriteten av unga Åbo- och Helsingforsbor säger /dåm/. I Vasa dominerar dock fortfarande /di/. 100% av de äldre och strax över 60% av de yngre Vasaborna säger /di/ för skriftspråkets *de*. Uttalet /dåm/ för *dem* är ungefär lika vanligt som för *de* i de olika städerna. I några fall förekommer dock uttalet /di/ i objektsposition. Det

finns alltså tecken på att systemet inte felfritt upprätthålls. Varianten /dem/ är vanligast hos yngre och äldre i Vasa, och hos äldre i Helsingfors. I Åbo är det ganska jämnt mellan /dem/ och /dåm/ hos äldre talare.

Precis som många svensktalande svenskar förväxlar *de* och *dem* i skrift vid omvänd ordföljd (när objektet kommer före det finita verbet eller subjektet kommer efter detsamma) är det främst här den språkliga variationen uppstår. I de fall talare uttalar /di/ där man förväntar sig ett /dem/ står objektet oftast i början av en sats, t.ex. ”di ha:r ja i kru:kor” och ”di minns man jettebra:” ur Leinonens inspelade material (s. 160).

Leinonen drar slutsatsen att även svensktalande i Finland går mot enhetsformen /dåm/ i stället för separata subjekts- och objektsformer (s. 162). Bland yngre talare är /dåm/ det i särklass vanligaste uttalet i tre av de fyra regionhuvudstäderna. Förändringen går emellertid inte lika fort i Vasa, som omges av landsbygd med dialekter som skiljer mellan *de* och *dem*. I takt med att finlandssvenskar går över till /dåm/ blir dialektargumentet förlegat enligt Leinonen, och om ett par generationer kanske också finlandssvenskar förlorar språkkänslan för *de* och *dem* i skrift (s. 164).

2.2.2 Tydlighetsargumentet

Enligt tydlighetsargumentet är det viktigt för språkets klarhet att upprätthålla distinktionen mellan ordformerna. Om *de* och *dem* avskaffas mister det svenska språket en viktig betydelseskilnad. Det skulle leda till missförstånd. Ett argument mot detta är att det för pronomenen *den* och *det* inte finns någon skillnad mellan subjekts- och objektsform och missförstånd uppstår ytterst sällan.

2.2.3 Prestigeargumentet

Prestigeargumentet får nog anses vara dom-reformsmotståndarnas starkaste argument. *De* och *dem* anses ha hög status utanför skolan och den som inte har tillägnat sig ett korrekt språkbruk i enlighet med de skriftspråkliga normer som råder ute i samhället förväntas missgynnas på arbetsmarknaden. Det är skolans ansvar att i möjligaste mån lära det uppväxande släktet att hantera språket korrekt.

2.2.4 Inlärningsargumentet

Det är för svårt för eleverna att lära sig skilja mellan *de* och *dem*. Därför bör *dom* införas i stället. Eftersom det för flertalet inte längre är naturligt att skilja mellan subjekts- och objektsform i talad svenska är det lönlöst att upprätthålla ett förlegat skriftspråk.

2.2.5 Skriftbildsargumentet

Åter andra är av den åsikten att ett sådant brott mot traditionen, som det skulle innebära att införa *dom* som enhetsform, skulle göra för stor åverkan på skriftbilden. Att byta ut så vanliga ord som *de* och *dem* mot *dom* skulle göra att all litteratur skriven före reformen i ett slag blev föråldrad. Som motargument gick avskaffandet av verbens pluralböjning relativt smärtfritt.

2.2.6 Nordiska samhörighetsargumentet

Eftersom danska, norskt bokmål och finlandssvenska har *de* och *dem*, skulle den nordiska språkgemenskapen försvagas om sverigesvenskan övergick till *dom*.

2.3 Forskning om kunskaper om och attityder till *de*, *dem* och *dom* hos ungdomar

Debatten om *de-dem-dom* tycks alltid ligga och pyra och har en förmåga att blossa upp igen gång efter annan. Därför har företeelsen undersökts flera gånger tidigare med något olika infallsvinklar, vilket möjliggör en jämförelse av studiernas resultat ur ett diakront perspektiv.

2.3.1 Förmåga att använda *de* och *dem*

De undersökningar som gjorts om förmågan att använda *de* och *dem* presenteras i detta avsnitt. Först presenteras undersökningar gjorda före år 2000 och därefter undersökningar gjorda efter år 2000.

2.3.1.1 Undersökningar före år 2000

I slutet av sjuttioalet undersökte Hallencreutz (1980) mellan- och högstadieelevers förmåga att använda *de* och *dem* samt utbredningen av talspråksformen *dom* i elevuppsatser. Det som väckte hennes intresse för frågan var dels en enkät som Svenska språknämnden hade utskickat till huvudlärarna i svenska på högstadiet och gymnasieskolan år 1976, dels en artikel i Dagens Nyheter den 17 december 1972 av språkforskaren Ellegård (s. 84). I enkäten framgick att av

de delfrågor som gällde talspråksformer i skrift, uppfattades frågan om *dom* i stället för *de* eller *dem* som viktigast. I Ellegårds artikel förespråkas en tredje språkreform för 1900-talet (syftande på stavningsreformen 1906 och avskaffandet av verbens pluralböjningar på 40-talet): inför *dom* som allmänt vedertagen skriftspråksnorm. Utgångspunkten för föreliggande studie liknar alltså mycket den som Hallencreutz hade i slutet av sjuttioalet.

Hallencreutz undersökte användandet av *de-dem-dom* i elevers skriftspråk mot bakgrund av faktorerna kön, ålder och socialgrupp (s. 85). Som första led i hennes undersökning analyserades *de-di-dem-dom*-användandet i 177 elevtexter skrivna av sjunde- och niondeklassare. Hon analyserade även ett antal uppsatser skrivna av sjätteklassare. Andra ledet i undersökningen utgjordes av ett antal lucktest. Fördelen med att använda både uppsatsanalys och lucktest är att det förra ger en bättre bild av elevernas spontana språkbruk och det senare ger ett bättre kvantitativt underlag, eftersom eleverna i lucktestet måste välja *de* eller *dem* (s. 89). Totalt använde sig Hallencreutz av tre olika lucktest. Två test om 20 luckor vardera och ett test om 13 luckor.

Av uppsatsanalysen framgår att 57,5% av alla materialets *de-dem-dom*-förekomster (inalles 572 stycken) utgörs av formen *dom* (s. 91). För de flesta elever var alltså *dom* den naturliga form de använde i sitt spontana skrivande. Som bestämd artikel var det nästan helt jämnt mellan *de* och *dom* (s. 93), medan *de* som personligt pronomen i subjektform var mindre vanligt än *dom*. *De* som subjekt förekom nämligen i 43 av uppsatserna, medan *dom* som subjekt förekom i 66 uppsatser. Som objektsform var det också jämnt, men antalet uppsatser med *dem/dom* i objektsform var dock mycket färre än *de/dom*-uppsatserna, 16 respektive 17 stycken.

Hallencreutz urskiljer tre typer av uppsatser (s. 93-94). I *de-dem-uppsatser* har skribenten brukat *de* och *dem* konsekvent, i *dom-uppsatser* förekommer endast *dom* och i *de-dem-dom-uppsatser* växlar skribenten mellan formerna. Flickorna visade sig vara klart mer skriftspråkliga än pojkarna, oberoende av ålder. 79% av pojkarna i årskurs 7 skrev *dom-uppsatser*, medan motsvarande andel hos flickorna var 61%. I årskurs 9 var andelen 54 respektive 32%. Ett tydligt samband är att antalet *dom-uppsatser* minskar och antalet *de-dem-uppsatser* ökar med åldern. Niorna var mer skriftspråkliga än sjuorna, även om andelen *dom-uppsatser*, 46%, fortfarande är störst också hos niorna (s. 95). *De-dem-uppsatserna* utgjorde 38% av niornas uppsatser. Vad gäller socialgrupp var dock fördelningen mellan *de-dem-elever* förhållandevis jämn, medan elever i socialgrupp 3 var i klar majoritet bland *dom-*

eleverna (s. 97). Inom socialgrupperna var det dock bara i socialgrupp 1 som *de-dem-eleverna* var i majoritet över *dom-eleverna* (60 respektive 40%). Både i socialgrupp 2 och 3 var i stället *dom-eleverna* i klar majoritet.

Hallencreutz genomförde tre olika lucktester, kallade *de-dem*-övning I, II och III. Dessa är av största intresse för föreliggande studie. *De-dem*-övning I, innehållande 13 luckor, genomfördes i tre olika klasser vid två tillfällen. Vid båda tillfällena hade alla tre klasser över 90% rätt (s. 98-99). Efter första tillfället gavs eleverna extra undervisning om *de-dem*, men resultatet vid andra testtillfället förändrades inte nämnvärt. Sjundeklassarna (totalt 43 elever fördelade på två klasser) hade vid första testtillfället i genomsnitt 93% rätt. Vid andra tillfället hade de 91,5% rätt. Niorna (18 elever) hade 95,3 respektive 95,7% rätt vid de båda testtillfällena (s. 98). På *de-dem*-övning II, med 20 luckor, var andelen rätta svar hos klass 7 C och 7 D 88,5 respektive 92% jämfört med klasserna 5 A och 5 B, som hade 78 respektive 85%. Eleverna kan alltså förväntas bli bättre på att använda *de* och *dem* ju längre de går i skolan. *De-dem*-övning III, också med 20 luckor, resulterade i 95% rätta svar för klass 6 (22 elever). Den generella tendensen i lucktesterna är dock att äldre elever har högre andel rätt än yngre elever.

Hallencreutz drar slutsatsen att elevernas förmåga att skilja mellan *de* och *dem* generellt sett är god (s. 100). Hon upptäckte heller ingen anmärkningsvärd skillnad i förmåga mellan flickor och pojkar, trots att pojkar i högre grad än flickor använde *dom* i sina uppsatser. Den undervisning i att använda *de* och *dem* som några av klasserna fick mellan två testtillfällen gav ingen större effekt på resultatet vid det andra tillfället. Därför anser Hallencreutz att det snarare är uppmuntran att använda skriftspråksformerna än undervisning i hur man använder dem som behövs.

1992 följde Hallencreutz upp sin studie med en ny undersökning av elevuppsatser från grundskolans senare år. Hon använde sig av samma lucktest som i sin förra studie. År 1992 var över 80% av eleverna konsekventa användare av *de-dem* (Hallencreutz, 1992, s. 20). Antalet *dom*-skribenter hade drastiskt minskat. Bara fyra av 84 elever använde genomgående *dom* och sex elever blandar formerna. Eleverna var också mycket träffsäkra på lucktestet, vilket resulterade i korrekt bruk i mer än 95% av fallen (s. 21).

2.3.1.2 Undersökningar efter år 2000

2003 undersökte Håkansson och Norrby 100 lingvistikstudenters bruk av *de*, *dem* och *dom*. Studenterna hade svenska som förstaspråk. Därutöver undersöktes 47 andraspråksinlärare. Data samlades in med hjälp av ett lucktest i form av en dialog där studenterna skulle fylla i *de-dem-dom*. Språket i dialogen är talspråkligt, men likväl dominerar inte *dom* (s. 13). I stället fann de att vissa av studenterna överanvände pronomenet *dem* också som subjekt, även om de allra flesta använde formerna på ett grammatiskt korrekt sätt.

Också för de demonstrativa pronomenen *de här/de där* fanns en osäkerhet hos studiedeltagarna. Varianter som *dem här/där* förekom (s. 14). Överraskande nog upptäckte de att det felaktiga bruket inte var helt slumpmässigt. Ordets placering i satsen spelade roll för vilken form deltagarna föredrog. Hos infödda talare förekom felaktigt *dem* bara efter satsens finita verb. Detsamma gällde för *dem här/där*, med endast ett undantag. Samma mönster gick också att urskilja hos andraspråksinlärarna. Intressant är alltså att *de-dem*-bruket verkar styras av en systematisk distinktion mellan olika positioner i satsen (s. 15). Före det finita verbet används i huvudsak *de* och efter det finita verbet används *dem*, i några fall också *dom*. Därutöver framstår inte längre *dom* som ett naturligt alternativ för studenterna, eftersom det förekom så sparsamt i det insamlade materialet (s. 16).

Abrahamsson (2007) undersökte i sitt examensarbete elevers kunskaper om *de-dem-dom*. Hon sökte utröna hur gymnasieelever använder sig av *de-dem-dom* och vad eleverna och deras lärare har för attityder till att använda *dom* i skrift. Den kvantitativa delen av hennes undersökning gick till på liknande sätt som Hallencreutz undersökning, d.v.s. med hjälp av ett lucktest. Abrahamsson delade också ut en enkät till eleverna. Dessutom genomförde hon intervjuer med elevernas lärare för att samla in mer kvalitativa data (s. 11). Undersökningsgruppen i den kvantitativa delen bestod av 81 elever fördelade på fyra klasser i gymnasieskolans årskurs 1 och 2 (s. 12). 74 elever medverkade, men eftersom en elev missuppfattat uppgiften fick hon totalt in 73 ifyllda lucktester och enkäter. Alla elever läste på samhällsprogrammet.

Till lucktestet använde hon två texter, en från Hallencreutz och en som hon skrev själv. I lucktestet fick eleverna välja mellan *de*, *dem* och *dom*. Den bakomliggande tanken var att se ifall eleverna var medvetna om att *dom* var en talspråksform.

Resultatet av lucktestets båda delar, innehållande sammanlagt 38 luckor, visar att mer än en tredjedel av eleverna har svårigheter med den bestämda artikeln *de* (s. 15). 27 av de 73 eleverna valde någon gång fel form på artikeln. 39 elever valde fel form på subjektet i ett eller flera fall, medan 33 valde fel form på objektet. Fördelningen mellan klasserna är tämligen jämn. 21 elever använde dessutom till övervägande del *dom* i lucktestet (s. 16).

Abrahamsson delar in eleverna i fem kategorier baserat på hur många fel de gjorde på lucktestet. 19 av de 73 eleverna (26%) hade alla rätt. 28 hade 1-5 fel, fjorton hade 6-10 fel, sex hade 11-15 och slutligen hade sex elever 16-20 fel (s. 16). Abrahamssons resultat visar att mer än hälften av eleverna i hennes undersökning inte förmår använda *de-dem* korrekt (s. 25). Dessutom föredrar omkring en tredjedel av eleverna att använda pronomenet *dom* (s. 26). De vet alltså inte, menar Abrahamsson, att *dom* är talspråkligt. En möjlig felkälla kan vara att det i lucktestets instruktioner stod att eleverna skulle fylla i *de-dem-dom* i luckorna, vilket kan ha förvirrat dem, något som också diskuteras av Abrahamsson.

Ännu en som i sitt examensarbete har befattat sig med *de-dem-dom* är Selin (2008), som har undersökt lärares attityder och elevers kunskaper. Selin undersökte huruvida det fanns något samband mellan elevernas användning av *de-dem* och lärarnas attityder till denna språkfråga (s. 2). Hennes hypotes var att elever med lärare som ansåg det vara viktigt att kunna använda *de* och *dem* också skulle vara bättre på det än elever med lärare som godtog *dom* som alternativ till *de* och *dem* (s. 6).

Precis som i Hallencreutz och Abrahamssons undersökningar användes ett lucktest. Testet hade 18 luckor och återanvände en av Hallencreutz texter i något förkortad form (två luckor färre). 182 elever från sex klasser deltog i undersökningen. Eleverna gick i grundskolans årskurs 7-9 och gymnasieskolans årskurs 1-3. En klass från varje årskurs finns representerad. Som komplement till lucktestet intervjuades även klassernas svensklärare.

Selins resultat uppvisar ingen betydande skillnad mellan pojkar och flickor (s. 12). I genomsnitt hade eleverna cirka 14,5 rätt på testet, alltså omkring 85% rätt. De flesta elever placerar sig mellan 0 och 3 fel på testet (s. 13). I några av de sex klasserna hade pojkarna bättre resultat än flickorna och vice versa. Detta överensstämmer med Hallencreutz resultat. Till skillnad från Hallencreutz kan Selin dock inte se att ålder har någon betydelse för elevernas resultat på lucktestet (s. 14). För elevernas genomsnittliga resultat spelar deras individuella resultat stor roll. Genomsnittet i vissa klasser dras ned när någon elev presterar mycket sämre än sina kamrater.

Klasserna till de lärare som inte accepterade *dom* (år 8 och NV3) hade bäst resultat, medan klasserna till de lärare som accepterar *dom* (år 7 och HP1) hade sämst resultat. Klasserna till de lärare som uppmuntrade till *de* och *dem* men inte alltid anmärkte på *dom* (år 9 och EK2) placerade sig i mitten. Selin drar därför slutsatsen att lärarens ideologi är en bättre förklaringsmodell än elevernas ålder och kön (s. 22).

Selin delar in textens luckor i tre kategorier baserat på hur många procent av eleverna som satt in fel form i dem (s. 23-24). Hon kallar kategorierna *lätta luckor* (>90% rätt), *mellanluckor* (80-89% rätt) och *svåra luckor* (<80%).

Två av luckorna i testet visade sig vara extra svåra för eleverna (s. 24). Det var lucka 2 (*De var nordbor...*) och 16 (*Andra var ute för att plundra de länder och folk de besökte*). I lucka 2 inleds meningen med subjektet *de* i satsens fundamentalsplats. Det är en kort mening och den är till synes okomplicerad. Ändå valde alltså många elever *dem*. Selin har delat in luckorna i lätta och svåra luckor, och ingen av subjektluckorna tillhörde de lätta. Detta kan dock förklaras genom att elever tenderar att överanvända *dem*. Meningen där lucka 16 finns, innehåller två luckor, där 16 är den senare. Båda luckorna skall innehålla ett *de*, men många elever har skrivit *dem* i lucka 16. En anledning härtill skulle enligt Selin kunna vara att elevernas användning av *de* och *dem* har mer med position än funktion att göra (s. 25), som hos studenterna i Håkansson & Norrby (2003). Något som är säkert är i alla fall att eleverna i Selins undersökning presterade sämre än de i Hallencreutz studie från slutet av 70-talet (Selin, 2008, s. 28).

Sahlbergs (2014) korpusundersökning jämför användningen av *de*, *dem*, *dom* och *di* i olika typer av texter. Till sin undersökning använde hon tre olika korpora: sociala medier, tidningstexter och akademiska texter i databasen Korp. Undersökningen visade att de skriftspråkliga formerna *de* och *dem* var de i särklass vanligaste, speciellt i tidningstexter och akademiska texter (s. 25). Andelen *dom* i dessa texter låg på 1,07 respektive 3,27%. Förekomsten av *dom* berodde dock nästan uteslutande på återgivet talspråk (s. 26). På sociala medier, representerade av blogginlägg och Twitter-uppdateringar, var andelen *dom*, som väntat, betydligt högre, nämligen omkring 22% av det totala antalet *de*, *dem*, *dom* och *di*. *Di* förekom dock inte alls. Som bestämningsord var *de* absolut vanligast (över 99% i tidningar och akademiska texter) (s. 23). I sociala medier utgjorde däremot *dom* nästan vart tionde bestämningsord.

Noterbart är att *de* felaktigt används i objektsposition i över 10% av fallen i genomsnitt i samtliga korpora. 66% av alla *dem* i sociala medier används som objekt, medan procentandelen i tidningstexter och akademiska texter för *dem* som objekt är över 85% (s. 28).

Sahlbergs undersökning visar således att den skriftspråkliga normen dominerar även i sociala medier. Vad gäller frågan om ifall *de* och *dem* borde slopas till fördel för *dom* svarar hon att ”det beror på” (s. 34). Hon menar att det finns fog både för att lära ut *de* och *dem* och samtidigt tillåta *dom* i svenskundervisningen. När det gäller att anpassa texter efter syfte och mottagare finns det utrymme för det talspråkliga *dom*.

2.3.2 Attityder till *dom*

Utöver lucktesten undersökte Abrahamsson (2007) med hjälp av en enkät och intervjuer även elevernas och deras lärares attityder till användandet av *de-dem-dom*. Även om bara 19 elever hade alla rätt på lucktestet, visar enkäten att merparten av eleverna inte tycker att man borde använda *dom* i formella texter. Hälften av eleverna använder dock *dom* på fritiden när de chattar (s. 28). 25 elever motsätter sig en potentiell *dom*-reform medan 13 är för (s. 29).

I Selins (2008) lärarintervjuer framkommer att samtliga sex lärare föredrar *de* och *dem* framför *dom* (s. 21). Tre av dem menar att ordet *dom* signalerar okunskap hos skribenten och att man därför kan missgynnas på arbetsmarknaden om man skriver *dom* i arbetsansökningar. Därför är det viktigt att lära sig använda *de* och *dem*.

De tre andra lärarna har en något mjukare inställning till *dom*. De kräver inte att eleverna skall använda *de* och *dem*, men uppmuntrar eleverna att göra det om de behärskar systemet. En av lärarna tror att *dom* oundvikligen kommer att accepteras i framtiden och anser därför att det är onödigt att kräva att eleverna lär sig ett förlegat språkbruk (ibid.).

I en något äldre attitydundersökning av Nyström (1979) framgick att elever på naturvetenskapliga programmet var mer skriftspråkligt konservativa än teknikelever. Likaledes var pojkar mer konservativa än flickor när det gällde att bevara traditionella skriftspråksnormer. I undersökningen ingick 302 gymnasieelever. Eleverna besvarade en enkät med 28 meningar där de fick välja mellan ett traditionellt skriftspråkligt och ett talspråkligt alternativ. Två av meningarna hade *de/dom* som subjekt respektive *dem/dom* som objekt. 40% av eleverna godkände *dom* som både subjekt och objekt, 25% godkände bara *dom* som subjekt och objekt medan 35% valde varianterna med *de* och *dem* som de enda rätta (s. 18).

När Nyström jämförde svaren från elever i olika gymnasieprogram fann han att naturelever i högre grad än teknikelever valde de traditionella skriftspråkliga alternativen. En av orsakerna till detta skulle kunna vara att det ställs högre krav på natureleverna från lärare, föräldrar och dem själva (s. 22). Pojkarna var också mer benägna än flickorna att välja de traditionella alternativen.

3 Material och metod

Undersökningsmaterialet består av en diktamen och en enkät. Totalt insamlades 110 kompletta och 21 inkompletta diktamenstexter samt 131 enkäter. Så gott som alla enkäter är korrekt besvarade, men i några enstaka fall har respondenten besvarat en fråga med mer än ett alternativ. Dessa frågor har helt enkelt inte räknats med i materialet.

Undersökningsmetoden är i huvudsak kvantitativ. Det empiriska underlaget presenteras främst i ett antal frekvenstabeller. I enkäten hade eleverna möjlighet att komplettera med en egen kommentar. Dessa kommentarer är av mer kvalitativ natur och har behövt tolkas och grupperas i olika kategorier.

Av största intresse för analysen är elevernas gymnasieprogram. Variablerna ålder och kön finns också med men är av sekundär betydelse, eftersom de inte verkar ha spelat någon större roll för resultatet i tidigare studier. Variabeln program kan i viss mån sägas likna variabeln socialgrupp, som Hallencreutz (1980) använde sig av, men som inte är särskilt gångbar i dag. Inget är dock känt om informanternas socioekonomiska bakgrund. Varken i Abrahamsson (2007) eller Selin (2008) fanns program med som variabel, antagligen därför att Selin hade både högstadie- och gymnasieelever och Abrahamsson bara samhällselever på gymnasiet.

3.1 Utformning av diktamen

För diktamens vidkommande har för enkelhets skull samma text som i Selins undersökning använts (se bilaga). En fördel härmed är att resultatet blir lättare att jämföra med hennes och tidigare undersökningar. Texten innehåller 18 förekomster av *de* eller *dem* och är kort nog att användas vid diktamen. Det är också samma text som Hallencreutz De-dem-övning III. Skillnaden är dock att Hallencreutz text hade två luckor till. Dessa finns av okänd anledning inte med i Selins text.

Vid undersökningstillfällena lästes texten upp för eleverna. Deras uppgift var att skriva ned texten på ett för ändamålet förberett papper (se bilagor). Textens *de* och *dem* lästes genomgående som det talspråkliga *dom*. I skrivsituationen hade eleverna att välja mellan *de* eller *dem*. Valet av diktamen framför det i tidigare studier använda lucktestet gjordes för att i möjligaste mån söka emulera en autentisk skrivsituation i hopp om att aktivera elevernas språkkänsla. Lucktestet är mer mekaniskt och inbjuder möjligen till att chanssa i stället för att läsa och analysera hela meningarna.

3.2 Utformning av enkät

Enkäten bestod av fem påståenden som respondenterna fick gradera på en femgradig Likertskala. Efter påståendena lämnades några tomma rader att skriva en egen kommentar på.

Påståendena i enkäten var följande:

1. Det är viktigt att lära sig skilja mellan *de* och *dem*.
2. Det är svårt att veta när man skall använda *de* eller *dem*.
3. *Dom* hör bara hemma i talspråk eller chatt.
4. Det går att använda *dom* i alla sorters texter.
5. *Dom* borde ersätta *de* och *dem* i skriftspråket.

3.3 Urval

Ursprungligen var det tänkt att bara elever i gymnasieskolans första år skulle delta i undersökningen, eftersom de då läser den sista för alla elever gemensamma svenskursen: Svenska 1. På grund av de under vårterminen pågående nationella proven visade det sig dock vara svårt att få tillgång till ettor, varför anpassningar fick göras. Något annat som försvårade, eller åtminstone försenade, insamlingen av data var påsklovet. Data insamlades under veckan före och efter påsklovet.

I undersökningen ingick 131 elever från sex klasser, tre ettor och tre treor. Alla deltagare kommer från en större gymnasieskola i Göteborg. För undersökningens skull hade det varit gynnsamt att få tillgång till andra skolor och ett bredare urval av program. Eleverna gick på naturvetenskapsprogrammet, samhällsprogrammet, estetprogrammet och ekonomiprogrammet. Samtliga är högskoleförberedande program. Skolan i fråga har dessutom förhållandevis höga antagningspoäng och eleverna bör därför anses vara studiemotiverade. *Tabell 1* nedan visar hur eleverna fördelar sig över klasserna.

Program	Flickor	Pojkar	Övriga	Antal elever
Samhällsprogrammet åk 1	23	3	2	28
Samhällsprogrammet åk 3	12	9	0	21
Naturvetenskapsprogrammet åk 1	14	5	0	19
Naturvetenskapsprogrammet åk 3	11	7	0	18
Estetprogrammet åk 1	11	8	1	20
Ekonomiprogrammet åk 3	15	9	1	25
Totalt	86	41	4	131

Tabell 1. Fördelning av klasser och elever.

Könsfördelningen över de sex klasserna är följande: 66% flickor, 31% pojkar och 3% övriga. Klasserna kallas hädanefter S1, S3, N1, N3, ES1 och EK3.

4 Resultat

Resultatet för diktamen och enkäten presenteras var för sig. Först ut är diktamensresultatet nedan. Därefter följer resultatet av enkätundersökningen.

4.1 Diktamen

I detta avsnitt presenteras resultatet av diktamen. Av 131 elever var det 110 som skrev fullständiga texter. Det är främst resultatet av dessa 110 texter som presenteras, även om de 21 ofullständiga texterna inte helt lämnas därhän.

4.1.1 Hur väl presterade eleverna?

I texten (se bilagor) finns totalt 18 förekomster av *de* eller *dem*. För enkelhets skull kallas dessa för *luckor*, eftersom texten ursprungligen användes i ett lucktest. Med tanke på att det i lucka 14 (*Några av de/dem som för iväg...*) är korrekt med både *de* och *dem* visas den inte i resultatet, men behandlas separat litet senare. Totalt kan eleverna alltså ha 17 rätt i texten.

Minst 51 elever (39% av studiedeltagarna) har gjort ändringar i texten. Antingen har de lagt till eller strukit över ett -m. Det är vanskligt att säga exakt hur många det är som har gjort ändringar, eftersom det inte alltid går att se om ett -m är tillagt eller ej. Att eleverna ändrar sina texter i efterhand tyder på grammatisk osäkerhet, men det tyder också på att de följer något slags regel. I annat fall hade de inte behövt göra några ändringar. Eleverna behöver tänka efter vilken form de tror är korrekt. Det kommer inte naturligt för dem.

I *Tabell 2* nedan presenteras hur många procent rätt eleverna hade i genomsnitt (antal rätt anges inom parentes).

Klass	Alla	Flickor	Pojkar	Övriga
N1 (14 f, 5 p)	89 (15,2)	88 (15)	92 (15,6)	
S1 (20 f, 1 p, 2 övr.)	89 (15,1)	89 (15,2)	*76 (13)	*89 (15,5)
ES1 (10 f, 6 p)	94 (16)	95 (16,1)	93 (15,8)	
N3 (11 f, 4 p)	89 (15,2)	89 (15,2)	90 (15,3)	
S3 (11 f, 5 p)	88 (14,9)	88 (15)	87 (14,8)	
EK3 (15 f, 6 p)	89 (15,1)	91 (15,4)	84 (14,2)	
Ettor (44 f, 12 p, 2 övr.)	91 (15,4)	90 (15,3)	89 (15,5)	*89 (15,5)
Treor (37 f, 15 p)	89 (15,1)	89 (15,2)	86 (14,7)	
Alla (81 f, 27 p, 2 övr.)	89 (15,2)	90 (15,3)	88 (15)	*89 (15,5)

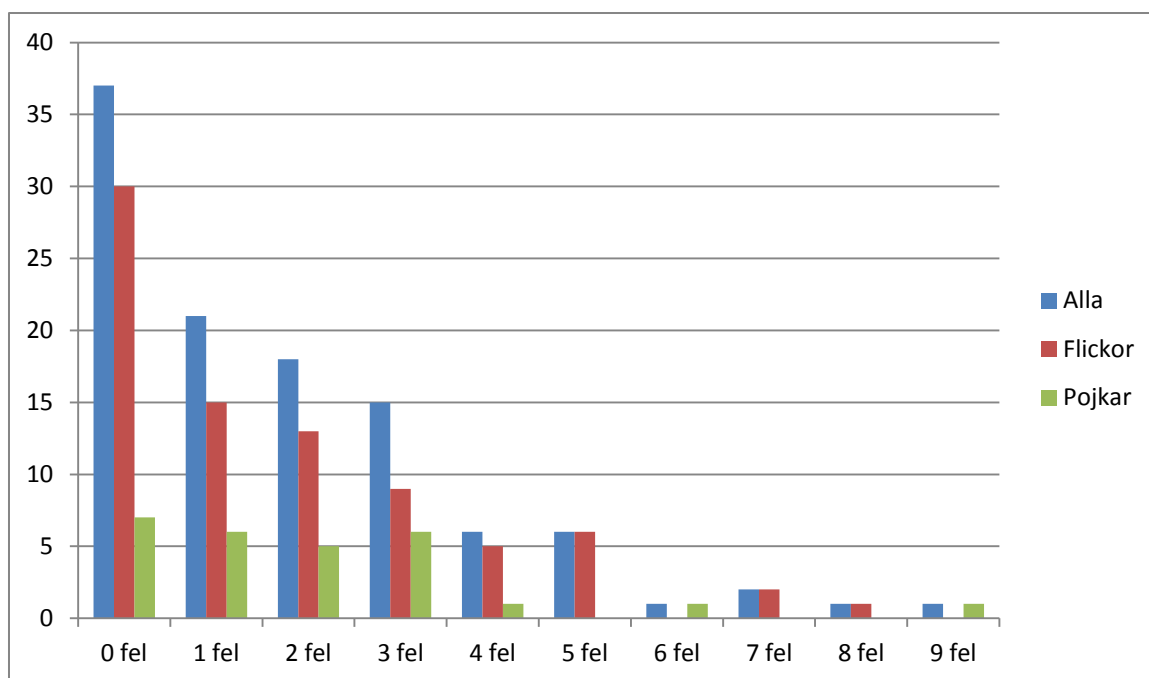
Tabell 2. Andel rätt på diktamen, avrundat till hela procentenheter. * = för få för att lägga någon vikt vid.

Den klass som tydligast utmärker sig är ES1, med bara 1 fel i genomsnitt. I procent räknat har de ca 94% rätt. Genomsnittet för hela undersökningsgruppen är 89% rätt. Den klass som presterade sämst var S3 med sina knappa 88% rätt.

Ettorna presterade överlag något bättre än treorna och det skiljer 0,3 fel mellan dem. Ettorna ligger på 91% medan treorna ligger på 89%. Eleverna verkar således inte prestera bättre med åldern som i Hallencreutz undersökning från slutet av 70-talet. Skillnaden mellan flickor och pojkar är också mycket liten, men till fördel för flickorna. I enskilda klasser presterar dock pojkarna ibland bättre än flickorna. Underlaget för pojkarna är emellertid mycket mindre än för flickorna, varför det är vanskligt att säga något om deras resultat i enskilda klasser.

Vad gäller programval och förmåga är skillnaden liten. Genomsnittet för naturklasserna är något högre än för samhällsklasserna och ekonomiklassen. Att estetklassen fick ett bättre resultat än de andra kan förklaras med att det i den klassen inte fanns någon med fler än tre fel. Hade en eller två elever haft 7 eller 8 fel hade genomsnittet försämrats avsevärt. Med ett så litet underlag spelar enskilda elevers prestationer stor roll för hela gruppen.

Antalet fel varierar mellan 0 och 9. Den största gruppen elever återfinns bland dem som gjorde 0 fel i texten. De är 37 elever och utgör 33,6% av hela gruppen. 19,1%, eller 21 elever, har bara 1 fel och 16,4%, eller 18 elever, har 2 fel. 69,1% av eleverna gjorde alltså 0-2 fel. Stapeldiagrammet nedan visar hur de fördelade sig.

Figur 1. Diagram över spridningen av antal fel.

Intressant nog är det 37,04% av flickorna och 25,93% av pojkarna som har gjort 0 fel. En större andel flickor än pojkar har alltså samtliga rätt på diktamen. Det är också en större andel flickor än pojkar som gör fem eller fler fel.

Hur ser det då ut för dem som inte hann skriva färdigt hela texten? Sammanlagt missade dessa 21 elever 57 luckor. Flickorna missade bara en lucka var, medan pojkarna missade i genomsnitt mer än tre och en halv lucka. I stället för att räknas som fel, räknas de saknade luckorna helt enkelt bort.

Eftersom dessa elever svarat på ett mindre antal luckor än de andra, är det mer relevant att räkna ut hur många procent de fick rätt på, i stället för hur många rätt de hade i genomsnitt. I *Tabell 3* anges elevernas andel rätt räknat i procent.

Flickor (5)	Pojkar (14)	Övriga (2)	Totalt (21)
81	89	87	87

Tabell 3. Andel rätt i procent för elever som inte skrev hela texten.

Av resultatet att döma, presterade dessa elever sämre än de som skrev hela texten. De fem flickorna hade ett ganska lågt resultat jämfört med genomsnittet för hela undersökningsgruppen. De 14 pojkarna presterade å andra sidan bara något sämre än genomsnittet, men deras resultat baseras också på färre luckor. Måhända är det de svagare

eleverna som inte har hunnit eller orkat skriva hela texten. Att deras resultat inte gick att räkna med har med stor sannolikhet höjt genomsnittet för dem som hann skriva hela texten.

4.1.2 De vanligaste felen

Med Selins (2008, s. 23) kategorier för luckornas svårighetsgrad utmärker sig Lucka 16 (*Andra var ute för att plundra de länder och folk de besökte*) och 18 (*Många var de städer och borgar...*) som extra svåra. I Selins undersökning har bara 66% av eleverna rätt på Lucka 16. Lucka 18 räknas däremot inte till de svåra luckorna i hennes undersökning. I Selins undersökning tillhörde inga av luckorna med *de* som subjekt de lätta luckorna (s. 23). Luckorna i Selins undersökning motsvaras här av *de/dem*-förekomsterna i diktamenstexten.

I tabellen nedan presenteras andelen elever som haft rätt på respektive lucka. Av resultatet framgår att 9 luckor är att betrakta som lätta (över 90% rätt), 6 som medelsvåra (80-89%) och 2 som svåra (mindre än 80%). Vilka luckor som tillhör de olika kategorierna skiljer sig från Selins undersökning.

Lucka	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	15	16	17	18
Medel	94	88	86	95	87	95	94	95	97	89	86	94	95	82	79	92	76

Tabell 4. Andelen rätt per lucka i %. Avrundat till närmaste hela procentenhet.

Till skillnad från Selins undersökning finner vi att 2 av de lätta luckorna innehåller ett subjekt-*de*, nämligen Lucka 6 och Lucka 12. De lätta luckorna ser ut som följer:

Lucka 1 är ett demonstrativt pronomen (*De här raderna...*), Lucka 4 är ett determinativt pronomen (*De som lämnade sitt land...*), Lucka 6 är ett personligt pronomen i subjektform och ingår i en bisats (*Det berättas att de kom seglande...*), Lucka 7 är ett personligt pronomen i objektsform (*...stora hövdingar förde dem...*), Lucka 8 är bestämd artikel (*De kristna folken...*), Lucka 9 är personligt pronomen i objektsform (*...var ofta rädda för dem*), Lucka 12 är personligt pronomen i subjektform och ingår i en bisats (*...eftersom de ofta var prydda...*), Lucka 13 är bestämd artikel (*De svenska vikingarna...*), Lucka 17 är bestämd artikel (*De flesta återvände hem...*).

4.1.2.1 Andra var ute för att plundra... (Lucka 15 och 16)

Lucka 15 och 16 återfinns i följande mening: *Andra var ute för att plundra (15) de länder och folk (16) de besökte*. Även om Lucka 15 egentligen inte tillhör den svåra kategorin, gjorde ändå en betydande andel av eleverna fel på den.

Både lucka 15 och 16 står efter satsens huvudverb, och som tabellen ovan visar, vållade även lucka 15 problem för eleverna, om än inte i lika stor utsträckning som Lucka 16 och 18. Lucka 16 är del av en förkortad bisats: [*som*] *de besökte*, där *som* har utelämnats. Det är alltså fler som har satt ett *dem* i lucka 16 än i lucka 15. Av alla som har gjort fel i lucka 15 eller 16 är det bara en elev som har skrivit *dem* i båda. De som har gjort fel har måhända tänkt att eftersom det är två luckor i samma mening så bör det vara ett *de* och ett *dem*, och då valt att sätta *dem* sist. *Dem* brukar ju komma sent i satsen.

4.1.2.2 Många var *de* städer och borgar... (Lucka 18)

23,6% av eleverna hade fel på lucka 18, som återfinns i den nedan återgivna meningen:

Många var (18) de städer och borgar som växte upp på främmande mark.

De är ett determinativt pronomen och står efter det finita verbet *var*. Återigen finner vi ett fel efter det finita verbet i satsen.

4.1.3 *De* eller *dem* i som-satser?

I Lucka 14 (*Några av *de/dem* som for iväg...*), där det inte gick att göra fel, har 64 elever skrivit *dem* och 46 har skrivit *de*. De flesta elever väljer alltså det traditionella *dem* efter prepositionen *av*, trots efterföljande som-sats.

4.1.4 Det här med *det*

Birkebo (2016) tar i sin debattartikel upp *det* som ett fel elever gör på *de/dem*. Även om det faktiskt förekom utgör antalet *det* en mycket liten andel av materialet. I hela undersökningsmaterialet förekommer *det* för *de* eller *dem* endast två gånger fördelat på två texter. Dessa elever har trots uppgiftsinstruktionerna om att skriva antingen *de* eller *dem* skrivit *det*. Detta skulle kunna tyda på att de, om de finge skriva fritt, skulle använda sig av *det*, men kan också röra sig om ett rent slarvfel.

4.2 Enkät

Är flickor eller pojkar mer konservativa när det kommer till att bevara den skriftspråkliga normen för *de* och *dem*? Tycker gymnasieelever att det är viktigt att lära sig *de* och *dem*?

Samtliga 131 elever har besvarat enkäten och de allra flesta har bara markerat en punkt på skalan. I de fall där elever har markerat fler än ett svarsalternativ eller satt ett kryss mitt

emellan två steg på skalan har deras svar utelämnats för just den frågan. Nedan presenteras elevernas svar på enkäten.

4.2.1 Svaren på de fem frågorna

För att friska upp minnet och för att förstå tabellerna nedan återges här de fem påståendena ännu en gång:

1. Det är viktigt att lära sig skilja mellan *de* och *dem*.
2. Det är svårt att veta när man skall använda *de* eller *dem*.
3. *Dom* hör bara hemma i talspråk eller chatt.
4. Det går att använda *dom* i alla sorters texter.
5. *Dom* borde ersätta *de* och *dem* i skriftspråket.

På den femgradiga svarsskalan var tre av svarsalternativen namngivna. 1 står för *instämmer inte alls*, 3 står för *varken eller* och 5 betyder *instämmer helt*. Svarsalternativ 2 och 4 får antas betyda något mellanting i stil med *misstycker delvis* och *instämmer delvis*, även om det är vanskligt att veta vad respondenterna läser in i dem.

I följande tabell presenteras samtliga elevers enkätsvar i procent. Inom parentes anges svarsfrekvensen i absoluta tal.

Gradering	1	2	3	4	5
Fråga 1	3 (4)	10 (13)	16 (21)	34 (45)	37 (48)
Fråga 2	16 (21)	27 (35)	27 (35)	19 (25)	11 (15)
Fråga 3	7 (9)	6 (8)	19 (25)	16 (21)	52 (67)
Fråga 4	53 (70)	25 (33)	12 (16)	5 (7)	4 (5)
Fråga 5	43 (56)	16 (21)	18 (23)	11 (14)	12 (15)

Tabell 5. Enkätsvar alla elever.

Som tabellen visar, tycker runt 70% av eleverna på Fråga 1 att det är viktigt att lära sig *de* och *dem*. Ungefär 67% håller med om påståendet att ordet *dom* bara hör hemma i talspråk eller chatt. Fråga 5 tycks stämma väl överens med hur eleverna har svarat på Fråga 1 och Fråga 3. Nästan 60% tycker att *de* och *dem* borde fortsätta vara skriftspråklig norm. Det är dock över 22% av eleverna som skulle föredra *dom*. Den största andelen av eleverna, 43%, instämmer alltså *inte alls* i påståendet att *dom* borde ersätta *de* och *dem*, medan bara 12% instämmer *helt* med påståendet. Eleverna är överlag konservativt sinnade.

Gradering	1	2	3	4	5
Fråga 1	2 (2)	9 (8)	15 (13)	30 (26)	43 (37)
Fråga 2	14 (12)	27 (23)	22 (19)	26 (22)	12 (10)
Fråga 3	6 (5)	6 (5)	20 (17)	14 (12)	54 (46)
Fråga 4	51 (44)	30 (26)	12 (10)	3 (3)	3 (3)
Fråga 5	47 (40)	18 (15)	18 (15)	9 (8)	8 (7)

Tabell 6. Enkät svar flickor.

Ungefär 65% av flickorna i *Tabell 6* ovan vill behålla distinktionen mellan subjekt- och objektsform och 68% tycker att *dom* bara hör hemma i chatt eller talspråk. Det är bara strax under 18% av flickorna som vill slopa *de* och *dem*. 37% av flickorna anser att det är svårt att skilja mellan *de* och *dem*.

Gradering	1	2	3	4	5
Fråga 1	5 (2)	12 (5)	17 (7)	41 (17)	24 (10)
Fråga 2	17 (7)	29 (12)	37 (15)	5 (2)	12 (5)
Fråga 3	7 (3)	7 (3)	17 (7)	22 (9)	46 (19)
Fråga 4	56 (23)	17 (7)	15 (6)	10 (4)	2 (1)
Fråga 5	38 (15)	15 (6)	18 (7)	13 (5)	18 (7)

Tabell 7. Enkät svar pojkar.

Även för pojkarnas del vill en majoritet behålla *de* och *dem*. *Tabell 7* visar att 53% har svarat antingen 1 eller 2 på Fråga 5. Hela 30% av pojkarna skulle dock kunna tänka sig en dom-reform. Pojkarna är alltså klart mer positiva till *dom* än flickorna är. Ändå har över 68% svarat att *dom* bara hör hemma i talspråk eller chatt.

Även om det är 30% som kan tänka sig en dom-reform, är det bara 17% som svarat att det är svårt att skilja mellan *de* och *dem*. Det är anmärkningsvärt att bara 17% av pojkarna tycker att det är svårt att skilja mellan *de* och *dem* när flickorna och pojkarna presterade i stort sett lika bra på diktamen och så många som 37% av flickorna uppgav att det var svårt att skilja mellan *de* och *dem*.

Fråga 5: Dom borde ersätta de och dem i skriftspråket.					
Gradering	1	2	3	4	5
Samhäll	42 (20)	19 (9)	19 (9)	13 (6)	8 (4)
Natur	56 (20)	19 (7)	11 (4)	8 (3)	6 (2)
Ekonomi	40 (10)	8 (2)	28 (7)	4 (1)	20 (5)
Estet	30 (6)	15 (3)	15 (3)	20 (4)	20 (4)

Tabell 8. Svar på Fråga 5 fördelat på program.

Om det inte gick att se något tydligt samband mellan gymnasieprogram och förmåga, är trenden desto tydligare när det kommer till deras åsikter om ordet *dom*. Som *Tabell 8* visar är nämligen estet- och ekonomieleverna betydligt mer positiva till en dom-reform än vad natur- och samhällseleverna är. De mest konservativa är natureleverna medan samhällseleverna är något mer positiva. Om man räknar bara dem som har svarat med en femma är det alltså 20% vardera av estet- och ekonomi-, 6% av natur och 8% av samhällseleverna som är mycket positiva till en dom-reform. Den största gruppen elever befinner sig dock hos alla programmen längst till vänster på skalan, det vill säga de är mycket negativt inställda till en dom-reform. Bland natureleverna är det 56% som är mycket negativt inställda till en dom-reform. Natureleverna är den grupp med starkast åsikter i frågan. Natureleverna har också lägst andel respondenter som har besvarat Fråga 5 med en trea, alltså att de inte har någon åsikt i frågan. Blott 11% av natureleverna sällade sig till denna skara.

4.2.2 Svaren i relation till argumenten för och emot *dom*

Hur förhåller sig elevernas enkätsvar till de olika argumenten? För att jämföra elevernas svar med ett par av de olika argumenten, ställs deras svar på Fråga 5 (*Dom* borde ersätta *de* och *dem*) mot deras svar på de övriga frågorna.

Fråga 1 (*Det är viktigt att lära sig skilja mellan de och dem*), Fråga 3 (*Dom* hör bara hemma i talspråk eller chatt) och Fråga 4 (*Det* går att använda *dom* i alla sorters texter) hör samman med prestigeargumentet medan Fråga 2 (*Det* är svårt att veta när man skall använda *de* eller *dem*) hör ihop med inlärningsargumentet.

I tabellerna nedan jämförs hur de som inte alls kan tänka sig en *dom*-reform och de som mycket gärna kan tänka sig en *dom*-reform svarade på enkätens fyra andra frågor.

Gradering	1	2	3	4	5
Fråga 1	2 (1)	5 (3)	7 (4)	34 (19)	52 (29)
Fråga 2	16 (9)	29 (16)	27 (15)	18 (10)	11 (6)
Fråga 3	2 (1)	2 (1)	9 (5)	13 (7)	75 (42)
Fråga 4	70 (39)	23 (13)	7 (4)	0 (0)	0 (0)

Tabell 9. De som har svarat 1 på Fråga 5.

Tabell 9 visar att de som har besvarat Fråga 5 med en etta (d.v.s. *Instämmer inte alls*) har svarat i enlighet med sin konservativa läggning också på de andra frågorna. 86% tycker att det är viktigt att lära sig *de* och *dem*. 29% anser att det är svårt att skilja mellan *de* och *dem*. 88%

anser att *dom* bara hör hemma i talspråk och chatt. 93% har svarat att man inte kan använda *dom* i alla sorters texter.

Gradering	1	2	3	4	5
Fråga 1	7 (1)	40 (6)	13 (2)	20 (3)	20 (3)
Fråga 2	20 (3)	20 (3)	33 (5)	13 (2)	13 (2)
Fråga 3	33 (5)	27 (4)	13 (2)	13 (2)	13 (2)
Fråga 4	40 (6)	20 (3)	7 (1)	20 (3)	13 (2)

Tabell 10. De som har svarat 5 på Fråga 5.

Hos dem som har besvarat Fråga 5 med en femma (d.v.s. *Instämmer helt*) är det däremot svårare att se något samband med de andra svaren. I *Tabell 10* ovan framgår att en större andel anser att det inte är viktigt att lära sig *de* och *dem*, 47%. 26% anser att det är svårt att skilja mellan *de* och *dem*.

Att svaren på t.ex. Fråga 1 inte är så entydiga kan dock bero på att frågan är vagt formulerad. De 40% som har svarat att det är viktigt att lära sig *de* och *dem* kanske ger uttryck för språklig medvetenhet snarare än sina egna åsikter i frågan. Möjligtvis tolkar de frågan som att det är viktigt att lära sig *de* och *dem* för andras skull, men inte för dem själva. Därför svarar de att det är viktigt att lära sig, men samtidigt att de hellre vill skriva *dom*.

60% anser att *dom* inte bara hör hemma i talspråk och chatt, vilket stämmer ganska väl överens med deras önskan om en *dom*-reform. 60% har också svarat att man inte kan använda *dom* i alla sorters texter. Även här har de nog tolkat frågan utifrån vad som anses gångbart i skolan och i samhället i stort.

4.2.3 Eleverna säger sitt

Slutligen skall några av elevernas egna synpunkter presenteras. Längst ned i enkäten fick de möjlighet att lämna en egen kommentar för att motivera sina svar eller lägga till något de tyckte saknades. Sammantaget har 32 elever utnyttjat möjligheten att lämna en egen kommentar. Den mest engagerade klassen är ES1, som också hade bäst resultat på diktamen.

26 av de 32 kommentarerna berör Fråga 5, om införandet av *dom* som skriftspråklig norm. 7 av kommentarerna är positiva till en *dom*-reform, 12 är negativa och 7 är neutrala eller föreslår en annan lösning.

Vad säger då de som förespråkar en dom-reform? De flesta verkar tycka att *de* och *dem* är krångligt och att man skulle vinna på en förenkling av språket. Två av dem tycker att man borde skriva *dom* eftersom det är så orden uttalas.

Nedan ges några exempel på kommentarer som är för införandet av *dom*:

- *Jag tycker att simplificeringen av vårt språk är en bra sak, då effektivare kommunikation är något vi borde sträva efter.*
- *Jag trodde man kunde använda dom hela tiden, jag tycker man ska ha dom hela tiden eftersom ungdomar idag ofta tror det är så.*
- *Språk förändras hela tiden så man skulle ju kunna ersätta de & dem med dom eftersom det är så man säger och ibland är det lite jobbigt att ha ett talspråk och ett skriftspråk. "Dom" kanske finns med i en nyare svenska.*

Dom-motståndarna å andra sidan framhåller vikten av korrekthet, formalitet och bevarandet av det svenska språket. För dem är skriftspråksnormen förknippad med hög status och bildning. En av eleverna tänker sig in i ett inlärarperspektiv och anser att det förenklar för dem som lär sig svenska ifall det görs skillnad mellan subjekts- och objektsform. Eleven anser att mönster och tydliga regler underlättar lärandet för invandrare. Tydlighetsargumentet finns representerat hos de här eleverna:

- *Jag tycker att det är viktigt att man bevarar det svenska språket. "Dom" ger också en mindre seriös vibb och genom att använda de och dem på ett korrekt sätt kan hjälpa en vid situationer.*
- *Jag tycker att det ska finnas en klar skillnad mellan alla pronomen när de är skrivna i subjektform och objektform. Det underlättar lärandet eftersom att hjärnan lär sig bäst genom mönster och underlättar lärandet för invandrare för att de får regler de vet att de alltid kan utgå från.*
- *Om dom hade ersatt de o dem i skriftspråk så hade språket blivit otydligare, eftersom det redan finns ord som stavas dom.*

Enligt en av eleverna har skolan ett stort ansvar för att lära ut korrekt svenska. I stället för att läsa litteratur skriven av kompetenta författare tillgodogör sig ungdomar mest informella texter i sociala medier:

- *I ett [sic!] dagens samhälle där ungdomar läser allt mindre litteratur och mer ogenomtänkta texter skrivna av privatpersoner på internet eller "chattspråk" och förkortade meddelanden blir det allt viktigare att skolan tar större ansvar för att utbilda det svenska folket i deras egna, till synes främmande, språk. Sätt stopp för ignoransen och okunskapen som tyvärr präglar vårt land!*

Två av de neutrala kommentarerna menar att normen borde vara att skriva *de* hela tiden. En annan säger att det "beror på" men att det nog kommer att bli *dom* i framtiden ändå.

De argument som dyker upp i elevernas kommentarer är alltså inlärningsargumentet, tydlighetsargumentet, prestigeargumentet och skriftbilsargumentet (eller kanske snarare *traditionsargumentet*). Dialektargumentet finns över huvud taget inte representerat. Eleverna verkar förutsätta att alla säger *dom*.

5 Diskussion och slutsats

I detta kapitel diskuteras först några av metodens brister och förtjänster, varpå resultatet diskuteras och några slutsatser dras.

Ett problem som uppenbarade sig med metoden var att ett stort antal pojkar inte hann skriva hela texten under diktamenstillfället. Många av pojkarna missade därför flera luckor, vilket gjorde det omöjligt att räkna med deras texter i det totala resultatet. Att det var en så stor andel av pojkarna som fick räknas bort, innebar att det blev svårt att jämföra pojkarnas prestation med flickornas, för vilka underlaget var mycket större. Hade i stället ett lucktest använts, hade bortfallet med stor sannolikhet kunnat reduceras. Överlag fungerade dock metoden bra. Alla elever förstod vad uppgiften gick ut på och inte en enda av dem skrev *dom* i texten.

Att pojkarna inte skrev hela texten är å andra sidan ett intressant resultat i sig. Ett par olika förklaringsmöjligheter är följande:

- Pojkar skriver av någon anledning långsammare än flickor. Dessutom vågar de inte be om att få höra meningarna igen. Att be uppläsaren att upprepa en mening anses vara pinsamt inför kamraterna och förknippas med misslyckande.
- Pojkar har inte samma plikt känsla som flickor. Om något är ansträngande anser de inte att det är mödan värt att fullborda uppgiften. De har inget att vinna på att skriva färdigt och anstränger sig därför inte mer än nödvändigt.

I enkäten borde alla grader på skalan ha namngivits. Eftersom svarsalternativ 2 och 4 inte är namngivna blir det svårt att veta vad respondenterna läser in i dem när de svarar. Betyder en 4:a att man håller med ganska mycket eller bara lite? Det är sannolikt att respondenterna har tolkat siffrorna olika.

Vad gäller resultatet på diktamen var den genomsnittliga andel rätt för elever som skrev hela diktamen strax under 90% (men avrundat uppåt till 90). Om man har som kriterium att man vid behärskning av *de* och *dem* bör ha över 90% rätt är det 52,7% av eleverna som når upp till det kravet. Så många var det nämligen som hade 0 eller 1 fel på diktamen.

Totalt var det 33,6% av eleverna som hade alla rätt. I Abrahamsson (2007) hade 26% alla rätt och i Selin (2008) var motsvarande andel bara 22%. Andelen elever med alla rätt är alltså större än i tidigare undersökningar. Många elever, minst 39%, har i efterhand ändrat ett eller flera *de* eller *dem* som de tror sig ha gjort fel på. Norrby & Håkansson (2003) noterar detsamma i sin undersökning. Så även om eleverna har goda resultat, har de behövt korrigera sina *de* och *dem* i efterhand. Att de har ändrat i texten skulle kunna tyda på att de kan någon regel som de använder för att rätta sig själva.

Inga signifikanta skillnader upptäcktes mellan kön eller ålder. Inte heller programvalet verkar ha någon större betydelse, åtminstone bland de högskoleförberedande program som ingick i undersökningen. Klass ES1 hade i särklass bäst resultat, men det vore alldeles för djärvt att generalisera utifrån en enda klass. Eftersom undersökningsgruppen är så liten beror resultatet till stor del på enskilda elevers prestationer. Vad gäller urvalet hade resultatet kanske kunnat bli annorlunda om elever på yrkesförberedande gymnasieprogram hade kunnat inkluderas. Det fanns dessvärre inte tillräcklig bredd i underlaget för att göra en tillfredställande jämförelse mellan gymnasieprogram.

Gällande de fel som görs, begås de flesta vid omvänd ordföljd. Precis som i Leinonen (2015) och Norrby & Håkansson (2003) finns en tendens till att skriva *de* före det finita verbet och *dem* efter det finita verbet oavsett vilken funktion ordet har i satsen. I Selin (2008) noteras en tendens att överanvända *dem*, men den tendensen är inte lika stor här.

Enkätsvaren visar att flickorna är klart mer konservativa när det gäller att bevara den rådande skriftspråkliga normen. 65% av flickorna tycker att distinktionen mellan *de* och *dem* bör bevaras, medan bara 18% skulle kunna tänka sig att övergå till *dom*. För pojkarnas del är 53% emot en *dom*-reform och de 30% som är positiva till att byta ut *de* och *dem* står i bjärt kontrast

till flickorna. Detta resultat motsäger Nyström (1979), vars undersökning visade att pojkarna var de som var mer konservativa.

Trots att flickorna presterade något bättre än pojkarna anser en större andel av flickorna att det är svårt att skilja mellan *de* och *dem*. En betydligt lägre andel av pojkarna anser att det skulle vara svårt. Det förefaller alltså som om flickorna undervärderar sin förmåga medan pojkarna övervärderar sin.

Ungefär lika stor andel av dem som är för och dem som är emot en dom-reform tycker att det är svårt att skilja mellan *de* och *dem*. Att distinktionen mellan *de* och *dem* skulle vara svår att lära sig verkar inte vara något som påverkar elevernas inställning till *dom*.

De som är för en dom-reform ger i sina enkätsvar uttryck för en språklig medvetenhet. Frågorna om huruvida det är viktigt att lära sig *de* och *dem* och om man kan använda *dom* i alla sorters texter har de antagligen tolkat ur ett samhällligt perspektiv. Att de har svarat att det är viktigt att lära sig och att man inte kan använda *dom* i alla sorters texter visar att de är medvetna om hur ens ordval uppfattas av andra. Elevernas kommentarer visar att blotta nämnandet av ordet dom-reform fortfarande väcker starka känslor.

Överlag är alltså elevernas insats ganska god. Den genomsnittliga andelen rätt för de elever som skrev hela diktamen är, strikt räknat, strax under 90%. Sett till gruppnivå kan eleverna ändå inte sägas behärska formerna fullt ut. Knappt hälften av eleverna har dock tillräckligt goda resultat för att kunna sägas behärska *de* och *dem*. Elevers förmåga att skilja mellan *de* och *dem* tycks inte ha förändrats nämnvärt sedan de senaste undersökningarna av Abrahamsson (2007) och Selin (2008). Eleverna i föreliggande undersökning hade till och med ett bättre genomsnittligt resultat. Något som med all tydlighet kan konstateras är dock att förmågan har försämrats sedan Hallencreutz undersökningar från 1980 och 1992.

Inga tydliga skillnader i förmåga står att finna mellan pojkar och flickor, äldre och yngre eller mellan eleverna på de olika gymnasieprogrammen. Såvida det inte finns skillnader mellan högskoleförberedande och yrkesförberedande gymnasieprogram verkar förmågan att korrekt bruka *de* och *dem* bero helt på individens eget kunnande. För att ta reda på om förmågan skiljer sig åt mellan olika gymnasieprogram borde en mer storskalig undersökning göras med ett mer representativt urval från både högskoleförberedande och yrkesförberedande program.

När det kommer till vilka fel som görs, finns en tendens att skriva *de* före det finita verbet och *dem* efter det finita verbet oavsett vilken funktion ordet har i satsen. Detta ligger i linje med

tidigare forskningsresultat. Felen skiljer sig dock åt från dem som förekommer i Selins undersökning. Där överanvände eleverna *dem*.

Precis som i Abrahamssons enkätundersökning av elevers attityder till *dom*, är den största delen av eleverna negativt inställda till ordet i skrift. Till skillnad från i Nyström (1979) är flickor mer negativa till *dom* än vad pojkar är, även om deras förmåga att använda *de* och *dem* inte skiljer sig åt. Att förorda en dom-reform på grund av att det skulle vara svårt för eleverna att lära sig den rådande skriftspråkliga normen har alltså inget stöd hos ungdomarna själva. Pojkarna, som i lägre grad ansåg att det var svårt att skilja mellan *de* och *dem*, och kanske i någon mån övervärderade sin förmåga, var ju mer positiva till en dom-reform. Flickorna å andra sidan skattar sin förmåga lägre än pojkarna gör. Vidare är elever på naturvetenskapliga programmet fortfarande de mest konservativa, precis som i Nyström (1979). De som var mest positiva till dom-reformen var eleverna på estetprogrammet och ekonomiprogrammet. Samhällseleverna var nästan lika konservativa som natureleverna.

Leinonen (2015) visar att *dom* är på frammarsch även i finlandssvenskt talspråk och är snarare regel än undantag i flera av regionhuvudstäderna. Att fortsätta använda dialektargumentet när man diskuterar en dom-reform verkar inte längre vara försvarbart. Elevernas åsikter i frågan om *doms* vara eller icke vara verkar handla mer om vilken status de anser att *de* och *dem* har och bör ha, än hur svårt det är att lära sig.

6 Didaktiska implikationer

En klar majoritet av eleverna anser att det är viktigt att lära sig *de* och *dem*. De flesta är också för att behålla *de* och *dem* i skriftspråket. Eleverna verkar tillmäta skriftnormen hög status och förpassar helst *dom* till talspråk och chatt. Eftersom eleverna i undersökningen redan hade ett ganska gott resultat, skulle kanske litet ytterligare undervisning leda till att de presterar ännu bättre, förutsatt att de känner sig motiverade härtill. Hallencreutz resultat motsäger dock detta. De av hennes undersökningsdeltagare som mellan två testtillfällen fick explicit undervisning om *de-dem* presterade inte bättre vid det senare tillfället. Situationen i dag är emellertid inte densamma som i slutet av sjuttioalet. Dagens elever har bevisligen sämre förmåga, och eftersom det verkar finnas viss systematik bakom de fel eleverna gör, skulle explicit grammatikundervisning kanske ha större effekt. Till exempel skulle man kunna börja med att uppmärksamma eleverna på systematiken i de fel de gör, det vill säga att de ofta tar fel vid omvänd ordföljd.

Svensklärarnas kamp om *de* och *dem* må kännas förlorad, men oavsett var man står i frågan om *dom* har skolan, som Andersson skriver i Göteborgs-Posten, en skyldighet att så vitt det är möjligt lära ut ett korrekt språk enligt rådande skriftspråksnormer för att ge eleverna så goda förutsättningar som möjligt utanför skolan. Sahlbergs (2014) förslag att i svenskundervisningen tillåta *dom* i vissa typer av texter låter som en nödvändig kompromiss. Faktum är att ordet *dom* fungerar väl i ”lättare stilarter”, för att använda Bergmans ord.

Litteratur

Abrahamsson, C. (2007). *De, dem och dom – En studie kring gymnasieelevers användande av de/dem/dom i svenska skriftspråket (Examensarbete)*. Jönköping: Högskolan för lärande och kommunikation.

Alestig, P. (2016, 22 oktober). Docent: ”Dumheter, klart man kan lära sig de och dem”. *Svenska Dagbladet*. Hämtad 2017-04-04 från <https://www.svd.se/docent-dumheter-klart-man-kan-lara-sig-de-och-dem>

Andersson, L-G. (2016, 29 oktober). Nu är dom på gång igen. *Göteborgs-Posten*. Hämtad 2017-05-02 från <http://www.gp.se/nyheter/debatt/nu-%C3%A4r-dom-p%C3%A5-g%C3%A5ng-igen-1.3911814>

Bergman, G. (1970). *Kortfattad svensk språkhistoria - En översikt över det svenska språkets utveckling från de äldsta nordiska runinskrifterna fram till vår egen tid*. (2. uppl.) Stockholm: Bokförlaget Prisma.

Birkebo, H. (2016, 22 oktober). Lärare: ”Det är dags att vi slopar de och dem”. *Svenska Dagbladet*. Hämtad 2017-04-04 från <http://www.svd.se/nu-ar-det-dags-att-slopa-de-och-dem/om/de-eller-dem-debatten>

Hallencreutz, K. (1980). De-dem-dom i svenskt elevspråk. I K. Larsson (red.) *Elevsvenska* (Ord och stil, Språkvårdssamfundets skrifter 12). Lund: Studentlitteratur, s. 84-103.

Hallencreutz, K. (1992). Elevtexter – rapport från en granskning. *Språkvård* 1992(3), 20-21.

Håkansson, G. & Norrby, C. (2003). Vad kostar dem? *Språkvård*, 2003(3), 11-16.

Johansson, U. (ansvarig utgivare). (2016-10-24). *Aktuellt*. Sverige: Sveriges Television.

Josephson, O. (2010, 29 november). Det finns en utväg ur dem-problemet. *Svenska Dagbladet*. Hämtad 2017-04-04 från <https://www.svd.se/det-finns-en-utvag-ur-dem-problemet>

Leinonen, T. (2015). *Talet lever! : fyra studier i svenskt talspråk i Finland*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Nyström, S. (1979). Talspråksformer i skrift – en attitydundersökning. *Språkvård*, 1979(3), 13-22.

Sahlberg, E. (2014). *Den absolut hetaste språkriktighetsfrågan: Dom - En korpusundersökning av de, dem, dom och di i tre olika genrer (Examensarbete)*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.

Selin, S. (2008). *DE, DEM eller DOM? - lärares attityder och elevers kunskaper (Examensarbete)*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.

Bilagor

Bilaga 1

Diktamenstexten med *de-dem* korrekt inskrivna:

(1) De här raderna kommer att handla om vikingar. (2) De var nordbor som levde för ungefär tusen år sedan. Många av (3) dem for vida omkring. (4) De som lämnade sitt land tyckte illa om sin kung, eller också fanns det inte mat åt (5) dem alla. Det berättas att (6) de kom seglande i väldiga flottor och att stora hövdingar förde (7) dem ända in i Medelhavet. (8) De kristna folken var ofta rädda för (9) dem. Över femtio meter långa var (10) de största skeppen. Man brukar kalla (11) dem drakar, eftersom (12) de ofta var prydda med ett drakhuvud i fören. (13) De svenska vikingarna drog mest österut. Några av (14) de/dem som for iväg var handelsmän. Andra var ute för att plundra (15) de länder och folk (16) de besökte. (17) De flesta återvände hem, men en hel del nordbor stannade utomlands. Många var (18) de städer och borgar som växte upp på främmande mark.

Diktamenstexten med enbart *dom*, så som den lästes upp för eleverna:

Dom här raderna kommer att handla om vikingar. Dom var nordbor som levde för ungefär tusen år sedan. Många av dom for vida omkring. Dom som lämnade sitt land tyckte illa om sin kung, eller också fanns det inte mat åt dom alla. Det berättas att dom kom seglande i väldiga flottor och att stora hövdingar förde dom ända in i Medelhavet. Dom kristna folken var ofta rädda för dom. Över femtio meter långa var dom största skeppen. Man brukar kalla dom drakar, eftersom dom ofta var prydda med ett drakhuvud i fören. Dom svenska vikingarna drog mest österut. Några av dom som for iväg var handelsmän. Andra var ute för att plundra dom länder och folk dom besökte. Dom flesta återvände hem, men en hel del nordbor stannade utomlands. Många var dom städer och borgar som växte upp på främmande mark.

Bilaga 3

Enkät - De-Dem-Dom.

Markera på skalan i hur hög grad du håller med om följande påståenden. Skalan går från 1 till 5 där 1 betyder *Instämmer inte alls*, 3 betyder *Varken eller* och 5 betyder *Instämmer helt*.

1 Det är viktigt att lära sig skilja mellan *de* och *dem*.

Instämmer inte alls—1—2—3—4—5—Instämmer helt

2 Det är svårt att veta när man skall använda *de* eller *dem*.

Instämmer inte alls—1—2—3—4—5—Instämmer helt

3 *Dom* hör bara hemma i talspråk eller chatt.

Instämmer inte alls—1—2—3—4—5—Instämmer helt

4 Det går att använda *dom* i alla sorters texter.

Instämmer inte alls—1—2—3—4—5—Instämmer helt

5 *Dom* borde ersätta *de* och *dem* i skriftspråket.

Instämmer inte alls—1—2—3—4—5—Instämmer helt

6 Egen kommentar (valfri):
